

De weg naar onafhankelijkheid: Ontwikkeling in relaties

Susan Branje

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van
het ambt van hoogleraar op het gebied van de
Socialisatie in de adolescentie: Een dynamische procesbenadering

aan de Faculteit Sociale Wetenschappen
van de Universiteit Utrecht

op woensdag 12 december 2012

Universiteit Utrecht

Mijnheer de Rector Magnificus, geachte aanwezigen,

De adolescentie staat bekend als een turbulente periode. Met de ingang van de puberteit krijgen jongeren meer stemmingswisselingen, brengen ze steeds meer tijd door met hun vrienden en gaan ze vaker risicogedrag vertonen. Ook de relatie tussen jongeren en hun ouders ondergaat belangrijke veranderingen in deze leeftijdsperiode. Conflicten nemen toe, jongeren vertellen hun ouders niet meer wat er in ze omgaat en waar ze zich mee bezig houden en de band met ouders verslechtert. Deze veranderingen kunnen tot grote onzekerheid bij ouders leiden. Ouders ervaren de adolescentie dan ook vaak als de moeilijkste periode in de opvoeding.

Een eindeloze reeks boeken met opvoedingstips voor ouders van pubers springt hier gretig op in. Helaas zijn lang niet alle tips en adviezen in deze boeken voor ouders gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek. Het lastige van ons vakgebied is dat iedereen ervaring heeft met ouder-kind relaties en opvoeding, als kind en vaak ook als ouder. Vaak worden bevindingen van wetenschappelijk onderzoek dan ook ontvangen met opmerkingen als: “Dat wisten we toch allang, was daar nu onderzoek voor nodig?” De vele vragen van ouders en de vele boerewijsheden op het gebied van opvoeding die niet door onderzoek bevestigd worden, geven aan dat dit onderzoek inderdaad nodig is.

Ik wil u vandaag vertellen over onderzoek dat we gedaan hebben naar de ontwikkeling van de ouder-kind relatie in de adolescentie, de conclusies die we daaruit kunnen trekken en de vragen waar toekomstig onderzoek zich op moet richten. Ik zal laten zien dat de ouder-kind relatie in de adolescentie inderdaad vaak minder harmonieus is dan in de kindertijd. Ik zal ook laten zien dat deze veranderingen niet alleen maar negatief zijn, maar ook een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van jongeren en dat de meeste gezinnen uitstekend kunnen omgaan met de veranderingen in de ouder-kind relatie. Tenslotte zal ik laten

Branje, Susan
De weg naar onafhankelijkheid: Ontwikkeling in relaties
Utrecht: Universiteit Utrecht
ISBN/EAN 978-90-393-5895-5

© 2012, Susan Branje

zien dat we wel weten wat er verandert, maar vrijwel niet hoe het verandert, en zal ik aangeven hoe toekomstig onderzoek zich op deze vraag moet richten.

Ontwikkeling van autonomie en veranderingen in de ouder-kind relatie

Een belangrijke taak in de adolescentie is de ontwikkeling van autonomie. De hormonale veranderingen in de puberteit en de cognitieve ontwikkeling van adolescenten zorgen ervoor dat adolescenten naar meer autonomie gaan streven. Jongeren moeten leren onafhankelijk te functioneren en hun eigen gedrag te reguleren. Ze moeten ook het gevoel ontwikkelen dat ze controle hebben over hun eigen leven. Door hun cognitieve ontwikkeling krijgen jongeren een genuanceerder beeld van interpersoonlijke verschillen en een toenemend egalitaire kijk op de relatie met hun ouders: adolescenten gaan steeds meer dingen als persoonlijke beslissing zien in plaats van als iets waar ouders iets over te zeggen hebben. Om de ontwikkeling van autonomie mogelijk te maken, moet de ouder-kind relatie zich in de adolescentie ontwikkelen in de richting van meer gelijkwaardigheid, interafhankelijkheid en wederkerigheid.

Deze ontwikkeling gaat niet zonder slag of stoot. Volgens het theoretisch model van Andy Collins (Collins et al., 1997) hebben ouders en jongeren vaak verschillende verwachtingen ten aanzien van de timing van transities in autoriteit, autonomie en verantwoordelijkheid. Jongeren willen vaak eerder dan ouders dat goedvinden dingen zelf bepalen. Ze willen bijvoorbeeld zelf bepalen hoe laat ze naar bed gaan, hoeveel ze achter de computer zitten, of wanneer ze uitgaan, wanneer ouders er nog niet aan toe zijn de controle hierover uit handen te geven. Ouders daarentegen willen juist dat kinderen zich verantwoordelijk gaan gedragen en bijvoorbeeld hun eigen kamer opruimen, dingen waar jongeren juist minder zin in hebben. Deze uiteenlopende impliciete doelen en

ideeën over timing van autonomie leiden vaak tot een meer conflictueuze relatie met ouders.

Deze conflicten spelen echter een belangrijke rol in het herorganiseren van de ouder-kind relatie. Als onderhandeld is over de veranderende rollen en verwachtingen op een voor beide partijen bevredigende wijze en ouders hun controle hebben aangepast, kunnen ouders en kinderen een meer gesofisticeerde, gelijkwaardige manier van communicatie ontwikkelen, zullen de conflicten afnemen en kan de band tussen ouder en kind herstellen.

Er zijn dus veranderingen in de manier waarop ouder en kind met elkaar omgaan in de adolescentie op drie belangrijke aspecten van de ouder-kind relatie: warmte, conflict en controle. Zo vonden we zelf in longitudinaal onderzoek van Irene de Goede (De Goede et al., 2009) dat warmte en steun gemiddeld afnemen en de intensiteit van conflicten – de mate waarin conflicten gepaard gaan met negatieve emoties, boosheid, of stemverheffingen – toeneemt tussen de 12 en 16 jaar, maar dat tussen de 16 en 20 jaar de warmte in de relatie stabiliseert of weer toeneemt en de conflictintensiteit weer afneemt. En in onderzoek van Irene de Goede (De Goede et al., 2009) en Loes Keijsers (Keijsers et al., 2009) vonden we dat ouderlijke dominantie en controle afnemen over de loop van de adolescentie.

Maar conflicten in de ouder-kind relatie hangen toch samen met psychosociale problemen, zult u zeggen. Hoe kunnen conflicten dan goed zijn voor de autonomieontwikkeling? Hoewel veel onderzoek ingaat op de negatieve consequenties van conflicten, kunnen conflicten, ondanks dat ze vaak onplezierig zijn, een belangrijke rol spelen in het aanpassen van de ouder-kind relatie en de autonomieontwikkeling van jongeren. Als we het over conflicten hebben, gaat het niet alleen om slaande ruzie, maar ook om meningsverschillen die niet noodzakelijk gepaard hoeven te gaan met negatieve emoties. Hoewel de conflictintensiteit gemiddeld toeneemt in de adolescentie, toont zowel ons

eigen als ander onderzoek dat er slechts een minderheid van gezinnen is met frequente conflicten die gepaard gaan met veel boosheid (bijv. Branje et al., 2009). We vonden in onderzoek van Muriel van Doorn (Van Doorn et al., 2010) dat de meeste conflicten geen langdurig negatief effect op de relatiekwaliteit hebben. De meest conflictueuze ouder-adolescent relaties vertoonden vaak ook in de kindertijd al relatieproblemen.

De wijze waarop ouders en kinderen omgaan met conflicten kan een cruciaal verschil maken in de effecten van conflicten op psychosociale aanpassing. Ons onderzoek liet zien dat conflicten tussen ouders en adolescenten vooral samenhangen met externaliserende problematiek van de jongere als adolescenten zich terugtrokken uit de conflicten, maar juist samenhangen met internaliserende problematiek van de jongere als adolescenten veel ruzie maakten tijdens deze conflicten (Branje et al., 2009). Conflicten die op een constructieve manier worden opgelost, zijn dus niet noodzakelijk nadelig. Onderzoek naar conflicten in de adolescentie moet zich dus veel meer richten op de condities waaronder conflicten jongeren kunnen helpen bij de ontwikkeling van autonomie.

Er zijn overigens aanwijzingen dat de wijze waarop ouders en kinderen omgaan met conflicten verandert in de adolescentie. Onderzoek van Muriel van Doorn (Van Doorn et al., 2011) laat zien dat jongeren van de vroege tot de middenadolescentie steeds meer positieve conflictoplossing gebruiken, hoewel ze rond 15 jarige leeftijd ook meer negatieve conflictoplossing met moeder gaan gebruiken en zich steeds meer terugtrekken uit conflicten. Deze veranderingen hangen samen met de toenemende cognitieve vaardigheden en hun toenemende gefrustreerdheid en irritatie door ouderlijke restricties in een relatie die steeds gelijkwaardiger moet worden. Ouders gebruiken minder negatieve conflictoplossing naarmate de adolescent ouder wordt, en vaders gebruiken steeds meer positieve conflictoplossing en trekken zich meer terug uit conflicten. De conflictoplossingsstijl van ouder en kind verandert

dus in de adolescentie geleidelijk richting een meer horizontale relatie, wat ook weer bij kan dragen aan een afname van de conflicten.

Zoals we hebben gezien, is een ander belangrijk aspect van de ouder-kind relatie dat verandert in de adolescentie de mate waarin ouders hun kinderen controleren. Adolescenten brengen steeds meer tijd door met vrienden en leeftijdgenoten zonder direct toezicht van volwassenen. Het controleren van de bezigheden van jongeren werd lang gezien als een belangrijke opvoedingsvaardigheid van ouders die helpt om kinderen op het rechte pad te houden. Recent werk van Stattin en Kerr (2000), maar ook ons eigen onderzoek van postdoc Loes Keijsers (Keijsers et al., 2010), laat echter zien dat controlerend gedrag van ouders geen of zelfs negatieve effecten op delinquent gedrag van adolescenten heeft. Een toename van controle hangt zelfs samen met een toename van delinquent gedrag. Wanneer ouders teveel controle gebruiken, voelen jongeren zich beperkt in hun autonomieontwikkeling. Een teveel aan controle lokt juist geheimhouding uit en drijft jongeren in de richting van de verkeerde vrienden, wat vervolgens weer samenhangt met een toename van delinquent gedrag (Keijsers et al., 2012).

Deze bevindingen zijn goed te begrijpen als bedacht wordt dat ouderlijke controle haaks staat op een van de belangrijkste taken van de adolescentie, namelijk een autonoom persoon worden. De toenemende autonomie van adolescenten leidt onvermijdelijk tot veranderingen in de mate waarin adolescenten ouders voorzien van informatie over hun activiteiten en de mate waarin jongeren dingen als privé zien. Ouderlijke controle van de activiteiten van jongeren is een bedreiging voor de toenemende behoefte van adolescenten aan autonomie.

Het stage-environment fit perspectief van Eccles (Eccles et al., 1991) benadrukt dat de mate van ouderlijke controle in overeenstemming moet zijn met de ontwikkelingsbehoeften van de jongere. Ouders moeten een optimale balans vinden tussen ouderlijke controle en steun voor autonomie. Naarmate adolescenten ouder worden, ervaren ze een toe-

nemende mate van privacy, onafhankelijkheid en autonomie en vinden ze ouderlijke controle steeds minder gepast. Onderzoek van Loes Keijsers (Keijsers et al., 2009) laat zien dat ouders geleidelijk hun controle laten varen, hoewel het minder intrusieve stellen van vragen relatief stabiel blijft. De meeste ouders respecteren dus de toenemende behoefte van hun kinderen en gebruiken steeds minder intrusieve manieren om informatie over hun kind te verkrijgen.

Adolescenten stellen zich ook actief op in het opeisen van autonomie door strategisch steeds meer informatie voor ouders te verzwijgen. Door ouders bepaalde informatie niet te vertellen, kunnen jongeren de controle van ouders ondermijnen en een meer gelijkwaardige machtsverdeling in de relatie te bewerkstelligen. Hoewel jongeren door minder te vertellen autonomie kunnen verkrijgen, kunnen ze ook het vertrouwen van ouders schaden. Ook adolescenten moeten dus een optimale balans vinden tussen vertrouwen en verbondenheid met ouders enerzijds en onafhankelijkheid anderzijds.

Wat moeten ouders dan wel doen om hun kinderen op het rechte pad te houden? Om goed op de hoogte te blijven van de activiteiten en belevingswereld van hun puberende kind, moeten ouders investeren in de band met hun kind: belangstelling tonen, samen dingen doen en dergelijke. Ouders moeten een emotioneel klimaat scheppen waarin adolescenten vrijwillig informatie geven over hun activiteiten. Als de band goed is, zullen jongeren meer vertellen aan ouders over wat hen bezighoudt en blijven ouders op de hoogte. Dus doordat adolescenten hun ouders op de hoogte houden kunnen ouders goed toezicht houden. Door een positief gezinsklimaat te scheppen, kunnen ouders een omgeving creëren waarin jongeren willen vertellen over hun persoonlijke leven en zijn ouders in staat om daarbij te steunen en bij te sturen.

Net als bij conflicten is het bij controle dus belangrijk dat ouders een juiste balans vinden: Ze moeten niet teveel controle uitoefenen waardoor de adolescent zich geremd voelt in zijn autonomieontwikkeling en

zich juist af gaat zetten, maar ook niet te weinig waardoor de jongere te weinig sturing krijgt.

Ontwikkeling en continuïteit

Hoewel er veel verandert in de interacties tussen ouders en kinderen in de adolescentie, gaat deze verandering gepaard met een opmerkelijke mate van continuïteit. De geschiedenis van de relatie tussen ouder en kind zorgt ervoor dat de kwaliteit van de relatie inherent stabiel over tijd is (Branje et al., in press). Volgens de gehechtheidstheorie vormen ouder en kind op basis van hun geschiedenis van gezamenlijke interacties relatief stabiele cognitieve representaties die hun huidige interacties vorm geven (Allen & Manning, 2007). Hoewel de inhoud en vorm van specifieke interacties kan variëren met leeftijd en de bijbehorende specifieke ontwikkelingsbehoeften, zoals de autonomieontwikkeling in de adolescentie, blijft de onderliggende kwaliteit van de ouder-kindrelatie relatief stabiel. Ouder-kind relaties die beter functioneerden in de kindertijd ten opzichte van andere ouder-kind relaties, zullen dat overwegend ook doen in de adolescentie. De mate waarin de autonomieontwikkeling de onderliggende kwaliteit van de relatie ondermijnt, verschilt dus erg tussen gezinnen en is afhankelijk van de voorgeschiedenis van de relatie. Het zijn met name de gezinnen die ook eerder al problemen in de ouder-kind relatie hadden die moeite hebben zich aan te passen aan de veranderende ontwikkelingsbehoeften van adolescenten en een grotere kans hebben om een sterk verslechterde relatie in de adolescentie te krijgen (zie bijvoorbeeld Laursen et al., 2010). De meeste gezinnen zijn echter goed in staat om door deze ontwikkelingsuitdagingen in de adolescentie te navigeren.

Dit idee sluit nauw aan bij de theorie van autonomie-verbondenheid: Hoewel adolescenten autonomie ontwikkelen, kan dat gepaard gaan met een ouder-kind relatie die bij voortduring gekenmerkt wordt door een grote mate van verbondenheid (Grotevant & Cooper, 1986). Een

kwalitatief goede relatie is een relatie waarin ouder en kind niet alleen een hechte band hebben, maar ook de ruimte krijgen om zichzelf te zijn en het gevoel hebben begrepen en geaccepteerd te worden, ook als hun mening of voorkeur afwijkt van die van de ander. De autonomieontwikkeling van adolescenten verloopt dan ook het best als adolescenten een hechte relatie met ouders hebben en houden. Als de relatiekwaliteit goed is, weten ouders en kinderen op basis van de eerdere interacties dat hun wederzijdse band blijft bestaan. Als de cognitieve ontwikkeling van adolescenten vereist dat de specifieke interacties herzien moeten worden en meer gelijkwaardig moeten worden, zullen ouders en kinderen in goede kwaliteit relaties weinig moeite hebben om controle te verminderen en een meer gelijkwaardige interactiestijl te vinden. Ouders en kinderen in slechte kwaliteit relaties daarentegen zullen moeite hebben om zich aan te passen aan de benodigde veranderingen in interactie en adolescenten zullen in toenemende mate ontevreden worden met ongelijke behandeling.

Er is dus een grote mate van stabiliteit en continuïteit in relaties, zelfs in perioden waarin de frequentie en inhoud van interacties binnen die relaties sterk verandert als gevolg van individuele verandering van een van de individuen in die relatie. Gezinnen die in de periode voor de adolescentie goed functioneerden, doen dat ook in de adolescentie.

Wie socialiseert wie?

De relatie met ouders blijft in de adolescentie dus belangrijk voor het gedrag en de ontwikkeling van jongeren. De relatie tussen adolescenten en hun ouders wordt gekenmerkt door een grote mate van interafhankelijkheid: ouder en kind hebben een sterke, voortdurende en wederzijdse invloed op elkaars gedrag. Verschillende theorieën benadrukken een bidirectioneel of transactioneel model waarin ouder en kind elkaar wederzijds beïnvloeden (bijv. Lollis & Kuczynski, 1997; Sameroff, 1983). Ouder en kind moeten zich voortdurend aanpassen aan de ontwikke-

lingen die elk van hen ondergaat en de impact die dat heeft op hun relatie.

Deze theoretische ideeën zijn niet bepaald nieuw. Het is dan ook bevreemdend dat veel studies associaties tussen de ouder-kind relatie en gedrag zoals de psychosociale aanpassing van het kind interpreteren – of zelfs eenzijdig onderzoeken – vanuit een parent-effect model, waarbij ervan uitgegaan wordt dat de ouder-kind relatie of de opvoeding de psychosociale aanpassing van het kind beïnvloedt. Een reeks recente studies van onze groep naar de longitudinale bidirectionele effecten tussen ouder-kind relatie en probleemgedrag van jongeren laat zien dat in de adolescentiefase zogenaamde kind-effecten – effecten van het gedrag van de jongere op de ouder-kind relatie – minstens even belangrijk en zo niet belangrijker zijn dan ouder-effecten (Branje et al., 2008). Zo liet ons onderzoek zien dat depressieve symptomen van jongeren de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind beïnvloeden: naarmate jongeren meer depressieve symptomen vertonen, laten ze een grotere afname in relatiekwaliteit zien (Branje et al., 2010). Deze effecten waren sterker dan de effecten van relatiekwaliteit op latere depressieve symptomen en ondersteunen een relatie-erosie model, waarin depressieve individuen door hun inadequate sociale reacties steunende relaties verliezen. Eenzelfde bevinding toonde ons onderzoek van Fenna van Eijck naar angstsymptomen: angstsymptomen van jongeren waren een sterkere voorspeller van relatiekwaliteit dan vice versa (Van Eijck, 2012). Binnen de ouder-kind relatie reageren ouders in de adolescentie dus vaak op gedragsveranderingen van kinderen en deze reacties zijn sterker dan de invloed van ouders op hun kinderen. Adolescenten hebben dus een toenemende invloed op de ouder-kind relatie. Onderzoek zou zich consistentier moeten richten op deze wederzijdse invloed tussen ouder en kind. Ook onze theoretische modellen moeten aangepast worden, zodat de eenzijdige nadruk op ouder-effecten vermeden wordt en kind-effecten expliciet meegenomen worden.

De grotere invloed van kinderen op de relatie kan verklaard worden door de zogenaamde generational stake, of de verschillende belangen die ouder en kind hebben bij de relatie. Jongeren hebben de neiging om hun autonomie te benadrukken, terwijl ouders de continuïteit in de relatie in het oog houden. Ouders hebben dus wat te verliezen terwijl er voor jongeren wat te winnen valt, namelijk hun onafhankelijkheid.

De uiting van deze verschillende belangen kan versterkt worden door individuele kenmerken van jongeren die hun socio-cognitieve vaardigheden beïnvloeden. Hoewel empathie en perspectief nemen toenemen met leeftijd, lijkt er in de vroege adolescentie juist een dip in empathie op te treden die samenhangt met de puberteitsontwikkeling. Ook in ons eigen onderzoek van Jolien van der Graaff (Van der Graaff et al., under revision) vonden we dat empathie voor jongens daalt tussen de 13 en 16 jaar en pas daarna weer toeneemt en dat deze verandering samenhangt met de puberteitsontwikkeling.

Deze veranderingen in empathie kunnen ervoor zorgen dat ouders in de adolescentie minder invloed hebben op het gedrag van jongeren. Zo vonden we dat empathie de relatie tussen ouderlijke ondersteuning en antisociaal gedrag van jongeren modereerde: Alleen voor jongeren met hoge niveaus van empathie voorspelde meer ouderlijke ondersteuning minder agressief gedrag over tijd. Voor jongeren met lage niveaus van empathie voorspelde een hogere mate van ondersteuning juist meer agressie en delinquentie over tijd (van der Graaff et al., 2012). De dip in empathie tijdens de adolescentie maakt jongeren mogelijk dus ongevoeliger voor de opvoedingspogingen van ouders.

Voor meisjes werd overigens wel een toename over de hele adolescentieperiode gevonden. Deze verschillen tussen jongens en meisjes kunnen samenhangen met de grotere gevoeligheid van meisjes voor de kwaliteit van de relatie met ouders in vergelijking met jongens. Zo hangt het hebben van geheimen voor ouders voor meisjes sterk samen met de kwaliteit van de ouder-kind relatie, terwijl dat voor jongens niet

zo is (Keijsers et al., 2010). Mogelijk zorgt de grotere mate van empathie van meisjes ervoor dat ze meer gericht zijn op de relationele kosten van het hebben van geheimen, terwijl jongens meer de voordelen zien van deze geheimen in termen van de toenemende autonomie die ze hierdoor kunnen verwerven.

Ouders hebben wel invloed in de adolescentie, maar deze invloed uit zich vooral tussen relaties. Onderzoek van Muriel van Doorn liet bijvoorbeeld zien dat, in overeenstemming met de gezinssysteemtheorie, conflictoplossing in de huwelijksrelatie van invloed is op conflictoplossing in de ouder-adolescent relatie (Van Doorn et al., 2007). Als ouders onderling meer ruziemaken, gaan adolescenten ook meer ruziemaken met hun ouders. Affect en gedrag in de huwelijksrelatie kan dus overslaan op affect en gedrag in de ouder-adolescent relatie. Ook op de kwaliteit van vriendschappen heeft de ouder-kind relatie invloed (De Goede, 2009; Van Doorn et al., 2011). Adolescenten kunnen de mentale representaties die ze hebben ontwikkeld op basis van ervaringen in de relatie met hun ouders gebruiken om de relatie met hun vrienden vorm te geven. De invloed van ouders uit zich dus met name in de continuïteit in relationele ervaringen van adolescenten in hun verschillende relaties.

De onderliggende processen van ontwikkeling

Wat zorgt er nu voor dat sommige ouder-kind dyades zich goed kunnen aanpassen aan de veranderingen in de adolescentie en andere ouder-kind dyades niet? Hier is veel minder over bekend. Wetenschappelijk onderzoek heeft zich veel gericht op wat er verandert in de adolescentie, maar we weten veel minder over hoe die veranderingen tot stand komen. Met andere woorden: over de onderliggende mechanismen van verandering in ouder-kind relaties is veel minder bekend.

Een aspect van interactiegedrag dat pas recent meer aandacht krijgt in onderzoek, is de variabiliteit van gedrag. Variabiliteit betreft de fluc-

tuaties in interactiegedrag van moment tot moment. Over het algemeen worden kenmerken van de ouder-kind relatie beschouwd als relatief statische kenmerken. Veranderingen in die relatiekenmerken worden onderzocht over langere periodes, bijvoorbeeld door middel van halfjaarlijkse of jaarlijkse metingen. Fluctuaties in waargenomen relatiekenmerken of interactiegedrag op korte termijn worden vaak toegeschreven aan onbetrouwbaarheid of meetfouten. Volgens een dynamisch systeem perspectief kunnen deze fluctuaties echter een belangrijk intrinsiek aspect van de ouder-kind relatie en veranderingen in deze relatie zijn. Variabiliteit kan ons inzicht geven in hoe de ouder-kind relatie vormgegeven wordt en hoe veranderingen in de ouder-kind relatie in de adolescentie tot stand komen. Variabiliteit wordt dus beschouwd als de motor achter de ontwikkeling van ouder-kind relaties.

Variabiliteit in interactiegedrag wordt beschouwd als adaptief. Een grotere mate van variabiliteit reflecteert flexibiliteit in gedrag, oftewel de vaardigheid om gedrag effectief aan te passen aan variërende eisen van de omgeving (Moskowitz & Zuroff, 2004). Adaptieve relaties zijn in staat om hun gedrag flexibel te herorganiseren als er veranderingen in de omgeving plaatsvinden of als een van de partners zich ontwikkelt (Thelen & Smith, 1998). In deze relaties zullen ouder en kind hun gedrag en emoties gemakkelijk en vloeiend aanpassen aan omgevingsinvloeden. Ouders en jongeren die bijvoorbeeld tijdens conflicten hun negatieve emoties kunnen uiten maar ook affectie naar elkaar kunnen tonen en met elkaar kunnen lachen om hun meningsverschillen, zullen goed in staat zijn om te gaan met deze conflicten en hun relatie aan kunnen passen. Een gebrek aan variabiliteit, oftewel rigiditeit, kan beschouwd worden als een beperkte capaciteit om te switchen tussen gedragingen in reactie op veranderingen in de omgeving. Dit is het geval als ouders en jongeren blijven hangen in negatieve emoties of juist niet in staat zijn hun negatieve emoties te uiten en alleen positief gedrag laten zien.

In het bijzonder het werk van Isabela Granic en Tom Hollenstein heeft laten zien dat variabiliteit in ouder-kind interactiegedrag gerelateerd is aan minder externaliserende problemen bij kinderen (bijv. Hollenstein et al., 2004). Rigide interactiepatronen in de ouder-adolescent relatie, waarbij ouders en jongeren slechts een beperkte range aan emoties en gedragingen tonen en hun gedrag niet goed aan kunnen passen aan de eisen van de situatie, hangen samen met probleemgedrag en meer problematische relaties. Ons eigen onderzoek van Danielle van der Giessen liet zien dat wanneer de ouder-kind relatie gekenmerkt werd door een hogere mate van variabiliteit, adolescenten minder agressie lieten zien en zowel moeder als kind meer respect voor autonomie voor de jongere rapporteerde, dan wanneer de ouder-kind relatie gekenmerkt werd door een lagere mate van variabiliteit (Van der Giessen et al. 2012). Bovendien bleek een hogere mate van variabiliteit in de ouder-kind relatie op 12-jarige leeftijd voorspellend voor internaliserend gedrag van zowel de jongere als de moeder op 18-jarige leeftijd (Van der Giessen et al., in preparation). Dit suggereert dat wanneer ouders en jongeren meer flexibiliteit in interactiegedrag tijdens conflicten vertonen, ouders en kinderen beter in staat zijn te zoeken naar nieuwe vormen van omgaan met elkaar wanneer oude interactiepatronen niet meer werken. Meer flexibele ouder-kind relaties kunnen zich dus beter aanpassen aan de veranderingen in de adolescentie, zodat de ouder-kind relatie meer gelijkwaardig wordt.

Een ander veronachtzaam aspect van onderzoek naar de ontwikkeling van de ouder-kind relatie is de bestudering van verandering in theoretisch betekenisvolle perioden (Lerner et al., 2009). Gelukkig is tegenwoordig breed geaccepteerd dat onderzoek naar ontwikkeling longitudinaal van karakter moet zijn. Het is echter wel verbazingwekkend dat de meeste studies voor hun dataverzameling arbitrair tijdsintervallen met gelijke tussenpozen kiezen, bijvoorbeeld halfjaarlijkse of jaarlijkse metingen. Door deze arbitraire keuze wordt te weinig stilgestaan bij de

theoretische ideeën over de frequentie, timing en snelheid van ontwikkeling. Ouder-kind relaties kunnen lange periodes in de adolescentie stabiel zijn en snelle veranderingen vertonen in andere periodes. Wanneer de veranderingen in de ouder-adolescent relatie discontinu zijn, zou er in transitieperiodes een andere tijdschaal met meer frequente metingen gebruikt moeten worden dan in relatief stabiele perioden. Alleen dan kunnen ontwikkelingspaden goed begrepen worden. Kortom, om een beter inzicht te krijgen in hoe veranderingen in relaties en gedrag ontstaan over tijd, moet de tijdschaal van het onderzoeksdesign beter passen bij de theoretische ideeën over de periode waarin ontwikkelingen zich voltrekken en de snelheid van de ontwikkelingen.

Daarnaast is er meer aandacht nodig voor veranderingsprocessen binnen relaties in plaats van tussen relaties. Het meeste onderzoek richt zich op de verklaring van interindividuele verschillen tussen ouder-kind relaties. De focus op processen tussen relaties leert ons veel over interindividuele verschillen in ontwikkeling: waarom sommige mensen anders ontwikkelen dan anderen. Deze interindividuele associaties zeggen, net als gemiddelde ontwikkelingspatronen, echter weinig over veranderingen binnen een individu of relatie. De vraag of adolescenten die meer controle van hun ouders krijgen, meer verkeerde vrienden opzoeken dan adolescenten die minder controle van hun ouders krijgen, is een andere dan de vraag of een adolescent zijn deviantie vrienden meer opzoekt wanneer zijn ouders controlerend gedrag vertonen dan wanneer zijn ouders autonomie-respecterend gedrag vertonen. Met name het bestuderen van processen binnen relaties met frequente metingen op relatief korte termijn, bijvoorbeeld dagelijks of zelfs meerdere keren per dag, maakt het mogelijk te onderzoeken hoe ouder en kind op elkaar reageren en elkaar wederzijds beïnvloeden. Processen binnen relaties geven meer inzicht in hoe ontwikkelingsprocessen zich over tijd ontvouwen, hoe ouder en kind elkaar beïnvloeden binnen de relatie en welke factoren van invloed zijn op die binnen-persoons processen.

Tot slot

Ik kom tot mijn conclusie. We hebben gezien dat de ontwikkeling van autonomie in de adolescentie gepaard gaat met belangrijke ontwikkelingen in de ouder-kind relatie. De warmte in de relatie neemt af, conflicten nemen toe en controle van ouders neemt af. Deze veranderingen zijn normatief en niet noodzakelijk negatief. Sterker nog, ze kunnen helpen de ouder-kind relatie gelijkwaardiger te maken en zo adolescenten helpen bij hun autonomieontwikkeling. Socialisatie in de adolescentie is nadrukkelijk, en misschien nog meer dan in eerdere perioden van ontwikkeling, een bidirectioneel proces, waarbij ouders niet alleen hun kinderen beïnvloeden, maar ook en zelfs meer reageren op het veranderende gedrag van hun kind. Tegelijk moeten de veranderingen in de ouder-kind relatie begrepen worden vanuit de historie van hun relatie. Als ouders en kinderen voor de adolescentie een kwalitatief goede relatie hebben, kunnen ze hun relatie goed aanpassen aan de eisen die de ontwikkeling in de adolescentie stelt aan de relatie.

Vervolgonderzoek moet zich meer richten op vraag wat de onderliggende mechanismen van verandering en ontwikkeling zijn. Om deze onderliggende processen van ontwikkeling te begrijpen, moeten we korte termijn fluctuaties in gedrag niet beschouwen als meetfout, maar als intrinsiek aspect van relaties en ontwikkeling. Daarnaast moeten we aandacht geven aan de tijdsintervallen in onderzoeksdesigns, zodat we op het juiste moment en in voldoende detail relaties en individueel gedrag onderzoeken om de onderliggende mechanismen van ontwikkeling van de ouder-adolescent relatie te kunnen bestuderen.

Dankwoord

Tot slot van deze oratie wil ik graag enkele woorden van dank uitspreken.

Ik wil het College van Bestuur en het bestuur van de faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht hartelijk danken voor het in mij gestelde vertrouwen en de inhoudelijke interesse in mijn werk.

Beste Wim Meeus, al tien jaar heb ik het genoeg te mogen leren van jouw inzicht in het vakgebied. Je durfde het aan om mij als nog niet eens gepromoveerde onderzoeker naar Utrecht te halen. Je hebt een ontzettend inspirerende onderzoekscontext geschapen en mij tegelijk alle ruimte gegeven om mijn onderzoek op te zetten en me gestimuleerd mijn onderzoek naar eigen inzicht uit te voeren. Daarvoor dank ik je hartelijk. Ik ben blij dat, hoewel je nu officieel met emeritaat gaat, dit niet betekent dat je ophoudt met werken en we onze samenwerking gewoon voort kunnen zetten.

Beste Marcel van Aken en Kees van Lieshout, jullie stonden aan de bakermat van mijn academische carrière. Ik ben jullie nog steeds dankbaar, niet alleen voor alles wat ik van jullie geleerd heb, maar vooral ook voor jullie vertrouwen in mijn kunnen en de prettige en inspirerende begeleiding en samenwerking.

Beste Wilma Vollebergh, als voorzitter van de afdeling Jeugd en Gezin leer ik ontzettend veel van je ervaring en ideeën. Collega-hoogleraren binnen de opleiding Pedagogiek, Maja Deković, Anneloes van Baar, Paul Leseman, Hans van Luit, Marian Jongmans en Micha de Winter, ik dank jullie voor jullie ondersteuning van mijn benoeming. Ik prijs me gelukkig dat ik met jullie de opleiding mag vormgeven, evenals met het vertrouwen waarmee jullie mij daarbij betrokken hebben.

Het leuke van onderzoek is niet alleen dat je voortdurend nieuwe kennis en inzichten opdoet, maar vooral dat je dat samen doet met jonge onderzoekers. Ik wil met name alle ex- en huidige Aio's bedanken waar-

mee ik de afgelopen jaren heb samengewerkt: Muriel van Doorn, Irene de Goede, Maarten van Zalk, Loes Keijzers, Theo Klimstra, Danielle van der Giessen, Jolien van der Graaff, Rongqin Yu, Stefanie Nelemans, Roderik Rekker, Bart Brouns en Natalie Mercer, hartelijk dank voor jullie creativiteit, enthousiasme en betrokkenheid. Het is geweldig om met jullie te hebben gewerkt of nog te mogen werken!

Beste collega's van de Onderzoeksgroep Adolescentie, ik heb met de meesten van jullie al geruime tijd samengewerkt en ben zeer verheugd over de wijze waarop jullie mij accepteren in mijn nieuwe rol binnen de groep. In het bijzonder wil ik Minet de Wied, Inge van der Valk, Bill Hale en Skyler Hawk bedanken voor hun betrokkenheid bij het doen van gezamenlijk onderzoek.

Graag dank ik de vele medewerkers die betrokken waren bij het veldwerk en de studenten en met zoveel toewijding en vindingrijkheid de dataverzameling tot een succes hebben gemaakt. Met name de fenomenale bijdragen van Endy den Exter Blokland, Tom Frijns, Lieneke Spel en Eline Baarda wil ik hier vermelden.

Lieve ouders, bedankt voor de onvoorwaardelijke steun op de achtergrond. Ina, je hebt me altijd gestimuleerd om door te leren en ik realiseer me hoe bevoorrecht ik ben dat ik van deze mogelijkheden gebruik kon maken. Ik weet dat je hartstikke trots bent dat ik hier vandaag sta. Riny, bedankt voor het vertrouwen dat je in mij stelt, maar ook voor je praktische steun als we werk en thuis eens niet goed kunnen combineren.

Tot slot de drie allerbelangrijkste mannen in mijn leven: Lieve Hugo en Arthur, ik heb het voorrecht om jullie te zien opgroeien en jullie daarbij te mogen begeleiden. Niets is fijner dan een drukke baan af te kunnen wisselen met het doorbrengen van mijn tijd met jullie. En dat jullie me uitlachen omdat ik vandaag zo'n gekke jurk aan heb en zo'n maf hoedje op moet, neem ik graag op de koop toe. Lieve Michiel, al ruim 22 jaar heb je me gesteund en gestimuleerd, van mijn eerste stap-

pen in de studie ontwikkelingspsychologie tot de dag van vandaag. Het is fijn te weten dat er altijd iemand voor je klaarstaat, door dik en dun. Zonder jou had ik hier niet gestaan.

Ik heb gezegd.

Referenties

Allen, J. P., & Manning, N. (2007). From safety to affect regulation: Attachment from the vantage point of adolescence. In M. Scharf & O. Mayseless (Eds.), *Attachment in adolescence: Reflections and new angles. New Directions for Child and Adolescent Development* (No. 117, pp. 23-39). San Francisco: Jossey-Bass.

Bolger, N., Davis, A., & Rafaeli, E. (2003). Diary methods: Capturing life as it is lived. *Annual Review of Psychology*, 54, 579-616.

Branje, S. J. T., Hale, W. W. III, Frijns, T., & Meeus, W. H. J. (2010). Longitudinal associations between perceived parent-child relationship quality and depressive symptoms in adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 751-763.

Branje, S. J. T., Hale III, W.W., & Meeus, W. H. J. (2008). Reciprocal development of parent-adolescent support and adolescent problem behaviors. In M. Kerr, H. Stattin, & R. Engels (Eds.), *What can parents do? New insights into the role of parents in adolescent problem behaviour* (pp. 135-162). Chichester, UK: Wiley.

Branje, S., Keijsers, L., Van Doorn, M., & Meeus, W. (2011). Interpersonal and Intrapersonal Processes in Development of Relationships in Adolescence. In B. Laursen & W. A. Collins (Eds.), *Relationship pathways: From adolescence to young adulthood*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Branje, S. J. T., van Doorn, M. D., van der Valk, I. E., & Meeus, W. H. J. (2009). Parent-adolescent conflict, conflict resolution, and adolescent adjustment. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30, 195-204.

Collins, W. A., Laursen, B., Mortensen, N., Luebker, C., & Ferreira, M. (1997). Conflict processes and transitions in parent and peer relationships: Implications for autonomy and regulation. *Journal of Adolescence*, 12, 178-198.

De Goede, I. H. A., Branje, S. J. T., Delsing, M. J. M. H., & Meeus, W. H. J. (2009). Linkages over time between adolescents' relationships with parents and friends. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 1304-1315.

De Goede, I. H. A., Branje, S. J. T., & Meeus, W. (2009). Developmental changes in adolescents' perception of relationships with their parents. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 75-88.

Eccles, J. S., Buchanan, C. M., Flanagan, C., Fuligni, A., Midgley, C., & Yee, D. (1991). Control versus autonomy during early adolescence. *Journal of Social Issues*, 47, 53-68.

Grotevant, H. D., & Cooper, C. R. (1986). Individuation in family relationships: A perspective on individual differences in the development of identity and role-taking skill in adolescence. *Human Development, 29*, 82-100.

Hollenstein, T., Granic, I., Stoolmiller, M., & Snyder, J. (2004). Rigidity in parent-child interactions and the development of externalizing and internalizing behavior in early childhood. *Journal of Abnormal Child Psychology, 32*, 595-607.

Keijsers, L., Branje, S., Hawk, S., Schwartz, S., Frijns, T., Koot, H. M., van Lier, P. Keijsers, L., Branje, S. J. T., Valk, I. E. van der, & Meeus, W. H. I. (2010). Reciprocal effects between parental solicitation, parental control, adolescent disclosure, and adolescent delinquency. *Journal of Research on Adolescence, 20*, 88-113.

Keijsers, L., Frijns, T., Branje, S. J. T., Finkenauer, C., & Meeus, W. H. I. (2010). Gender differences in keeping secrets from parents in adolescence. *Developmental Psychology, 46*, 293-298.

Keijsers, L., Frijns, T., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. I. (2009). Developmental links of adolescent disclosure, parental solicitation, and control with delinquency: Moderation by parental support. *Developmental Psychology, 45*, 1314-1327.

Laursen, B., DeLay, D., & Adams, R. E. (2010). Trajectories of perceived support in mother-adolescent relationships: The poor (quality) get poorer. *Developmental Psychology, 46*, 1792-1798.

Lerner, R. M., Schwartz, S. J., & Phelps, E. (2009). Problematics of time and timing in the longitudinal study of human development: Theoretical and methodological issues. *Human Development, 52*, 44-68.

Lollis, S., & Kuczynski, L. (1997). Beyond one hand clapping: Seeing bidirectionality in parent-child relations. *Journal of Social and Personal Relationships, 14*, 441-461.

Moskowitz, D. S., & Zuroff, D. C. (2004). Flux, pulse and spin: Dynamic additions to the personality lexicon. *Journal of Personality and Social Psychology, 86*, 880-893.

Sameroff, A. J. (1983). Developmental systems: Contexts and evolution. In W. Kessen (Ed), *Handbook of child psychology: Vol.1. History, theory, and methods* (4th ed) (pp. 237-294). New York: Wiley.

Stattin, H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development, 71*, 1072-1085.

Thelen, E., & Smith, L. B. (1998). Dynamic systems theories. In W. Damon (Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 1. Theoretical models of human development* (5th ed.). New York: Wiley.

Van der Giessen, D., Branje, S., Frijns, T. & Meeus, W. (2012). Dyadic variability in mother-adolescent interactions: Developmental trajectories and associations with psychosocial functioning. *Journal of Youth and Adolescence*, in press.

Van der Giessen, D., Branje, S., Hollenstein, T., Hale, W., Koot, H., & Meeus, W. (in preparation). Variability in mother-adolescent interactions and internalizing problems of mothers and adolescents: Dyadic and individual processes.

Empathic concern and perspective taking in adolescence: Gender differences in developmental changes Van Doorn, M. D., Branje, S. J. T., Hox, J. J. & Meeus, W. H. J. (2009). Intraindividual variability in adolescents' perceived relationship satisfaction: The role of daily conflict. *Journal of Youth and Adolescence, 38*, 790-803.

Van Doorn, M. D., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2011). Developmental changes in conflict resolution styles in parent-adolescent relationships: A four-wave longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence, 40*, 97-107.

Van Doorn, M. D., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2007). Longitudinal transmission of conflict resolution styles from marital relationships to adolescent-parent relationships. *Journal of Family Psychology, 21*, 426-434.

Van Doorn, M. D., Branje, S. J. T., Van der Valk, I. E., De Goede, I. H. A., & Meeus, W. H. J. (2011). Longitudinal spillover effects of conflict resolution styles between adolescent-parent relationships and adolescent friendships. *Journal of Family Psychology, 25*, 157-161.

